

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора, професора кафедри економіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України

МІРЗОЄВОЇ Тетяни Володимирівни

на дисертацію **Журавля Романа Олександровича** на тему:

**«Формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері
економіки»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 051 «Економіка»

галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт. Сільське господарство є однією із найризикованіших галузей народного господарства. Агресивне використання сільськогосподарських угідь, недотримання науково обґрунтованих рекомендацій стосовно сівозмін, стрімкий розвиток галузі рослинництва і майже відсутність розвитку галузі тваринництва, а також суттєве зменшення обсягів природоохоронної діяльності створили реальну загрозу ресурсо-екологічній безпеці розвитку аграрного сектора економіки і в цілому держави. При цьому аграрний сектор України спіткали серйозні труднощі через повномасштабне вторгнення Росії на територію України. Вплив війни на сільське господарство є надзвичайно важливим і має серйозні наслідки для країни та глобального аграрного ринку. Велика кількість посівних площ нині замінована або непридатна до використання через наслідки масових бомбардувань. До частини земель немає доступу, ворог свідомо знищує склади та сільгосптехніку. Усі ці чинники впливають на розвиток сільського господарства, обмежують надходження інвестицій в галузь для підтримки розвитку її інфраструктури, посилюють фінансове знекровлення аграрного сектора, вичерпують потенціал його розвитку та саморозвитку сільських громад, що є прямою загрозою національній безпеці. Тому в процесі пошуку шляхів подолання ризиків, які існують в аграрному секторі економіки, виробники сільськогосподарської продукції насамперед мають визначитись з ризиками, які суттєво впливають на результативність їх діяльності та з інструментами, за

допомогою яких можна мінімізувати цей вплив. Виходячи з цього вибрана тематика досліджуваної проблеми є надзвичайно актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень підтверджується проведенням автором аналізом наукових праць українських та зарубіжних учених, логікою та чіткістю поставлених завдань і залученням великої кількості статистичних й аналітичних матеріалів. Оцінюючи зміст дисертації, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною в світлі представлених у роботі доказів, створених за допомогою загальнонаукових принципів, методів та прийомів здійснення комплексних досліджень. Наукова достовірність основних результатів дослідження не викликає сумнівів, оскільки вони отримані в результаті комплексної дослідно-аналітичної роботи, опрацювання великої кількості наукових праць та базуються на теоретико-методологічних засадах комплексного дослідження законів, явищ і процесів.

Дисертація є завершеною науковою роботою. Сформульовані в роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору. Ознайомлення з дисертацією Журавля Романа Олександровича дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості.

Загалом, структура й зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дисертантом дослідження. Робота насичена статистичним та ілюстративним матеріалом, що значно полегшує сприйняття аналітичних досліджень і висновків. Таблиці й рисунки легко сприймаються, не перевантажені умовними позначеннями. Висновки, наведені в дисертації, відображають глибину досліджуваної проблеми, логічно побудовані та мають аналітичне підґрунтя.

Основні положення наукового дослідження можуть використовуватися на державному, обласному та районному рівнях управління ризиками в аграрному секторі. Водночас представлені результати дослідження, також можуть використовуватися у процесі розроблення навчальних програм і навчально-методичних посібників, під час оновлення змісту лекційних курсів з навчальних

дисциплін «Аграрна економіка», «Економіка та бізнес в умовах ризиків і невизначеності», «Бізнес-планування та управління проектами».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з науково-дослідними роботами факультету економіки і підприємництва Уманського національного університету садівництва за темою «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (номер державної реєстрації 0121U112522).

Достовірність результатів і новизна дослідження. Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретичною й методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу методів адекватних об'єкту дослідження, його цілям, завданням і логіці; кількісним і якісним аналізом статистичних даних, репрезентативністю вибірок і статистичною значущістю емпіричних даних.

Вірогідність результатів дослідження, висновків і пропозицій дисертанта не викликає сумніву. Всі вони підтверджені розрахунками з використанням значного масиву інформаційно-аналітичного матеріалу, а також використанням сукупності загальнонаукових методів і прийомів дослідження. Дисертація має логічно побудовану структуру, переконливі теоретичні узагальнення, методологічну спрямованість виконання досліджень. Достовірність практичних розробок автора підтверджені відповідними довідками. Виходячи з цього, можна зазначити, що одержані результати досліджень та основні положення дисертації є достовірними.

Найістотніші результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у такому:

уточнено:

– поняття «система мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки» як комплекс стратегій, практик і інструментів, які використовуються для зменшення потенційного негативного впливу різних ризиків на мікро-, мезо- та макрорівнях з метою підвищення стійкості та зростання ефективності функціонування галузі;

– розуміння суті управління ризиками в аграрній сфері, що передбачає систематичний підхід до їх ідентифікації, оцінки та мінімізації за допомогою визначених стратегій, ключовими з яких є: диверсифікація виробництва, використання сучасних технологій, страхування, вертикальна інтеграція, превентивні заходи, управління фінансами, антикризове планування, співпраця, навчання та розвиток персоналу;

удосконалено:

– систематизацію ризиків в аграрній сфері економіки в розрізі макро, мікро- та мезоекономічних факторів. Макроекономічні ризики включають зміни в законодавстві, економічні умови та політичні події; мікроекономічні ризики охоплюють виробничі та інфраструктурні ризики, а мезоекономічні – мають галузеву специфіку;

– систему мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки, що включає в себе пропозицію специфічних стратегій для кожної категорії ризиків, які можуть виникнути при функціонуванні даної галузі;

– модель інформаційного забезпечення аграрної сфери економіки, що включає в себе модулі управління виробництвом, ресурсами, персоналом, фінансами, продажами та аналітикою і забезпечує комплексний підхід до управління ризиками.

Практичне значення й впровадження результатів дослідження.

Цінність проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні перспектив функціонування сільського господарства України на основі проведеного SWOT-аналізу та рекомендаціях суб'єктам господарювання аграрного сектора економіки Уманського району використовувати у своїй виробничій діяльності та під час розробки комплексної системи управління ризиками аграрного виробництва визначені автором стратегії, ключовими з яких є: антикризове планування; впровадження запропонованої моделі інформаційного забезпечення аграрної сфери економіки; диверсифікація виробництва; страхування; вертикальна інтеграція; управління фінансами; навчання та розвиток персоналу (довідка № 1496/01-01-09 від 02.10.2024).

Окрім того, запропоноване розуміння суті управління ризиками в аграрній сфері та дії щодо його вдосконалення, а також впровадження моделі

інформаційного забезпечення в систему мінімізації ризиків аграрної сфери економіки як системи збору, обробки, аналізу та передачі інформації, необхідної для ефективного управління та розвитку виробництва, яка включає в себе різні технологічні, аналітичні та організаційні інструменти, допоможе мінімізувати ризики та забезпечить стійкий розвиток фермерського господарства «Звеняче» Білоцерківського району Київської області (довідка № 12 від 14.10.2024).

Окремі результати впроваджено в навчальний процес Уманського національного університету садівництва (довідка № 1713а/01-10 від 08.11.2024).

Повнота викладення основних результатів в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 12 наукових працях, з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 7 тез наукових доповідей.

Основний зміст роботи. Дисертація є науковою працею теоретичного і практичного спрямування, в якій вирішується важливе завдання – обґрунтування теоретико-методичних засад і розроблення практичних підходів щодо розробки ефективної системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки України. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 210 сторінок.

У вступі дисертації (с. 12–19) обґрунтовано актуальність теми, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано практичне і теоретичне значення основних положень дисертації, її наукову новизну та апробацію.

У першому розділі дисертації розкрито теоретико-методологічні основи формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки (с. 20–73), основним завданням яких в першу чергу виступає необхідність їх ідентифікації за допомогою дедуктивних та індуктивних методів для різних рівнів функціонування, а також оцінка рівня ризику.

Науковий інтерес представляє другий розділ дисертації (с. 74–131), де проведений автором SWOT-аналіз стану агросектору показує, що Україна має високий потенціал для свого розвитку, але стикається зі значними слабкими сторонами, такими як війна, залежність від експорту та застарілі технології.

Встановлено, що розвиток галузі можливий завдяки зростанню світового попиту на продовольство, впровадженню нових технологій та інтеграції з ЄС. Проте загрози, як-от руйнування інфраструктури, глобальна продовольча криза та зміна клімату, потребують особливої уваги.

Разом із тим, проведений STEEP-аналіз виявив критичні соціальні виклики, зокрема демографічні зміни, технологічну застарілість та економічну залежність від зовнішніх ринків. Політична стабільність і екологічна стійкість є ключовими для довгострокового розвитку галузі. Результати регресійного аналізу підкреслили важливість фінансово-економічних показників у аграрному секторі, визначивши найбільш ризикові чинники для дохідності аграрного виробництва.

Доведено, що формування ефективної системи мінімізації ризиків в аграрній сфері є ключовим для забезпечення стійкості та розвитку галузі. Експертні оцінки підтверджують необхідність впровадження комплексного підходу, що поєднує експертні та кількісні методи для точного оцінювання ризиків. Пріоритетними ризиками для аграрної сфери є природно-кліматичні та фінансово-економічні, а також логістично-збутові ризики. Розробка системи управління ризиками повинна враховувати специфіку макро-, мезо- та мікроекономічних рівнів ризиків в аграрному секторі. Для кожного рівня визначено відповідні стратегії.

У третьому розділі дисертації (с. 132–171) автором проведено формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки. Запропоновані напрями вдосконалення інституційного механізму мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки України та розроблена модель інформаційного забезпечення формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки .

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій не виявив фактів академічного плагіату, чи будь-яких інших порушень принципів академічної доброчесності. Автором відповідним чином оформлені посилання на наукову літературу, формули та нормативно-правові акти. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які подані здобувачкою для публічного захисту.

Дискусійні положення та зауваження. Не дивлячись на достатньо високий теоретико-прикладний рівень підготовки дисертації, необхідно звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення.

1. Коментуючи ризики агросектору країн, які розвиваються та їх негативні наслідки (с. 28 дисертації), автор оперує даними ФАО за 2008-2018 рр. Вважаємо, що можливо було навести більш оновлені дані, щоб підсилити актуальність і сучасність даного дослідження.

2. Цінною з науково-практичної точки зору є виконана автором діагностика основних ризиків функціонування аграрного сектору економіки України. Разом із тим, вважаємо, що значимість даного доробку була б значно вищою за умови більшої предметності і конкретизації. Зокрема, ця частина дослідження була би більш завершеною, якби ризики були досліджені з урахуванням регіонального фактору або в розрізі галузей сільського господарства.

3. Вагомим здобутком дослідження є представлені автором напрями вдосконалення інституційного механізму мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки, розроблені на основі аналізу досвіду розвинутих країн світу. Разом із тим, вважаємо, що більш цінним з практичної точки зору було би не тільки співставити відмінності між діяльністю фондів підтримки сільського господарства в Україні та в розвинутих країнах світу, а конкретизувати, які саме можливості (гранти, неурядові програми підтримки тощо) існують для представників, наприклад, дрібного й малого українського аграрного бізнесу в умовах воєнного стану для мінімізації ризиків.

4. У дисертації трапляються окремі граматичні й стилістичні неточності, що в цілому не впливає на якість представленого дослідження та його сприйняття.

Вказані дискусійні положення та побажання відображають власну наукову позицію офіційного опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертація Журавля Романа Олександровича на тему: «Формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки» є завершеною науковою роботою, виконаною самостійно. Наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, достатньо обґрунтовані та у сукупності вирішують актуальне науково-практичне завдання із формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки. Зміст дисертації відповідає меті і поставленим завданням та повністю розкриває тему, за якою виконувалася робота.

За змістом і оформленням дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року, наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Журавель Роман Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент,

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри економіки

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

Тетяна МІРЗОЄВА